

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

КАРАПЕТЯН Світлана Карапетівна - студентка 2 курсу магістратури Юридичного інституту Київського міжнародного університету

В статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти визнання права на спадство, також визначено коло суб'єктів спадкових правовідносин, враховуючи положення чинного законодавства України. Визначено порядок звернення в суд з метою отримання відновлення пропущеного строку для отримання спадства.

Ключові слова: спадкові правовідносини, спадкодавець, спадкоємець, судові рішення, спадкування за законом, спадкування за заповітом, спадкове розподілення.

У юридичній практиці порядок законодавчого регулювання спадкових відносин завжди є актуальним і таким, що потребує досконалого визначення всіх правових аспектів у сфері спадкування.

Спадкові правовідносини – це суспільні відносини, що виникають при переході матеріальних і нематеріальних благ померлої особи іншим особам у порядку спадкування незалежно від підстави спадкування та відповідно до положень інституту спадкового права.

Існує досить багато визначень спадкових правовідносин. Наприклад, на думку В.В. Гущина і Ю.А. Дмитрієва, останні – це цілий комплекс відносин, що виникають у зв'язку зі смертю фізичної особи. У цей комплекс входять відносини з факту відкриття та прийняття спадщини, відмови від неї, з виконання заповіту та ін. [8; с. 53]. Більш вузьке розуміння спадкових правовідносин містить-

ся у праці Б. С. Антимонова і К. А. Граве, які вважають, що у спадкуванні мова йде про два правовідношення: перше виникає з відкриттям спадщини, а друге – з волі спадкоємців, з прийняттям спадщини [3; с. 34]. На думку Н. Д. Єгорова, спадкове правовідношення носить абсолютний характер і виникає в момент смерті спадкодавця між спадкоємцями і всіма іншими особами [4; с. 70].

Таким чином, як вбачається, спадкове правовідношення визначається як відношення з переходу після смерті особи його майнових і деяких немайнових прав та обов'язків до інших осіб, чиє коло визначено заповітом або правилами спадкування за законом [5; с. 40].

Проблемні питання, що можуть виникнути з приводу неправомірного застосування законодавства у спадкових правовідносинах є головним напрямом нашого дослідження. Перш ніж перейти до основного змісту, вважаємо доцільним визначити складові елементи вищезгаданих відносин. У юридичній практиці науковці зазначають наступні: суб'єкти, зміст і предмет спадкових правовідносин. У даній статті ми розглянемо лише ті аспекти, що стосуються суб'єктивних прав осіб.

Проблемні питання щодо визначення кола спадкоємців є найактуальнішими у справах про спадкування, і, отже, в багатьох випадках вони стосуються визнання малолітніх, недієздатних та обмежено дієздатних осіб спадкоємцями за заповітом або за законом.

Так, вважаємо недоцільним викладення положення ч. 4 ст. 1268 ЦК України про те, що малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, крім випадків, передбачених ч.4 ст.1273 ЦК України. Згідно із останнім, батьки (усиновлювачі) або опікун мають право відмовитися від прийняття спадщини, що перейшло за принципом правонаступництва до малолітньої, недієздатної особи, лише з дозволу органу опіки та піклування. На нашу думку, таке положення ускладнює процес оформлення спадщини такими спадкоємцями. Керуючись цією нормою, опікуни малолітніх та недієздатних осіб, які не подали у встановлений законом шестимісячний строк з часу відкриття спадщини, заяви про прийняття спадщини від імені своїх підопічних можуть взагалі не отримати спадкового майна на ім'я підопічних [9]. У такому випадку нотаріусу може бути невідомо про таких правонаступників, якщо інші спадкоємці, які подали заяву про прийняття спадщини у встановлений строк, не вкажуть про них. Крім того, свідоцтво про право на спадщину, згідно із ч.1 статті 1298 ЦК України видається спадкоємцям після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини. Із останнього випливає, що строк для видачі свідоцтва про право на спадщину законодавством не обмежується. Виникає певна колізія між наслідками вчинених дій спадкоємців. Так, знаючи дану норму закону, опікуни малолітнього, недієздатного спадкоємця можуть звертатися до нотаріальної контори за видачею свідоцтва про право на спадщину у будь який момент при цьому не поспішати із поданням заяви, у той час як нотаріус може видати іншим спадкоємцям свідоцтво про право на спадщину, які подали заяву про прийняття спадщини, не знаючи про існування малолітніх та недієздатних осіб як про спадкоємців.

Звичайно, щоб уникнути помилок, щодо видачі свідоцтва про право на спадщину (визнання його недійсним та ін.) нотаріуси, самі зацікавлені у виявленні неповнолітніх спадкоємців, якщо такі є. Але такі пошукові дії не входять до компетенції нотаріусів і тому на практиці можуть виникнути питан-

ня, про розподіл спадкового майна лише між тими особами, які подали заяву раніше представників малолітнього або недієздатного спадкоємця.

Вважаємо доцільним внести корективи в ЦК України, зокрема до ч.4 ст. 1268, та викласти в наступній редакції: «Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо протягом шестимісячного строку, їх батьки (усиновлювачі), опікуни подали заяву до нотаріальної контори про прийняття спадщини».

У даній статті вважаємо також доцільним розглянути правовий аспект визнання спадкодавців «суб'єктами спадкових правовідносин». Так, будь-яка фізична особа може скористатися своїм правом скласти заповіт, нотаріально посвідчити його відповідно до закону, призначити спадкоємця та здійснити інші дії щодо розпорядженням власним майном на випадок смерті. Така особа, законодавчо визначена як «заповідач» (ст. 1235–1244 ЦК України), а відповідно термін «спадкодавець» застосовується лише до померлої особи, яка не має цивільної правоздатності, згідно зі ст.25 ЦК України, що є характерною рисою суб'єкта права. Отже, із вищезазначеного випливає, що у разі припинення правоздатності та дієздатності фізичної особи виникають спадкові правовідносини щодо належного йому майна. Відповідно завповідач не є суб'єктом права, а лише являється учасником похідних від нього відносин, оскільки він реалізує свої повноваження до їх виникнення.

Таким чином, спадкодавець не є суб'єктом спадкових правовідносин, як і завповідач. У разі, якщо стверджувати, що спадкодавець все ж є суб'єктом спадкових правовідносин, то до останнього необхідно віднести і осіб, які зачаті за життя спадкодавця і ще не народилися після відкриття спадщини. Але закон прямо говорить про те, що ці особи мають народитися живими після відкриття спадщини (ч.1 ст. 1222 ЦК України) [9]. Отже, тільки спадкоємці, вступаючи в різні відносини, пов'язані з відкриттям спадщини, є суб'єктами спадкових правовідносин.

Наступне питання, яке вважаємо доцільним розглянути в даній статті стосовно суб'єктів спадкових правовідносин є практичний аспект здійснення переходу об'єкта зазначених відносин – спадщини, за законом та за заповітом. Як відомо, свобода заповіту за своєю юридичною природою є одним з основоположних структурних елементів інституту спадкового права. На практиці дуже часто зустрічається проблема, яка пов'язана із передачею обов'язкової частки в спадщині, тобто не менше двох третин, яка належала б кожному із спадкоємців за законом [6].

Цивільний кодекс передбачає положення (ч.1 ст. 1235), відповідно до якого заповідачу надається право передавати, в порядку спадкового правонаступництва належне йому майно, учасниками цивільно-правових відносин. З останнього випливає, що спадкоємцями можуть бути як кровні родичі так і фізичні особи, що не перебувають із спадкодавцем у будь-яких сімейних зв'язках. Зокрема, згідно з абз. 1 ч.1 ст. 1241 ЦК України право на обов'язкову частку в спадщині мають: малолітні, неповнолітні та повнолітні непрацездатні діти заповідача; непрацездатна/ний вдова/вдівець заповідача; непрацездатні батьки заповідача [9]. Як бачимо, до наведеного вище переліку учасників спадкових правовідносин належать не всі непрацездатні особи, а тільки ті з них, які є спадкоємцями першої черги при спадкуванні за законом.

Відповідно до абз. 1 п. 19 Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» перелік фізичних осіб, за якими закріплено право на обов'язкову частку у спадщині, є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню [7].

У судовій практиці вирішення питання, щодо правильно обґрунтованого рішення стосовно виділу обов'язкової частини зі спадкового майна, є актуальною в усі часи. Ознайомимось із практичною сферою участі у спадкових правовідносинах за заповітом тих фізичних осіб, яких ЦК України визнає недієздатними.

Так, у травні місяці Р.Д. звернулася до Білоцерківського міськрайонного суду Київської області з позовом до Н. Р та К. Р. про

визнання заповіту недійсним. Позовні вимоги мотивовані тим, що 23.01. 13 р. помер Д. О., заповівши все належне йому майно своїм онукам Н. Р. та К. Р., які згідно заповіту складеного у серпні 2012 року успадкували належну йому квартиру та гараж, позбавивши при цьому в прямій формі права на спадкування свою доньку – Р. Д., яка була на момент відкриття спадщини непрацездатною, у зв'язку із досягненням нею пенсійного віку [2].

Отже, у випадку спадкування за заповітом, до прийняття спадщини запрошувалася б лише Р. Д. Цей спадкоємець за законом став би власником усієї спадкової маси.

Однак, у наявності є заповіт Д.О. і, відповідно, спадщина переходитиме до спадкоємців за заповітом.

Відповідно, враховуючи, що Р.Д. є представником першої черги спадкоємців за законом, яка має статус недієздатної особи, їй надається право на обов'язкову частку у спадковій масі.

Цей юридичний факт призведе до того, що заповіт у частині заборони Р. Д. брати участь у прийнятті спадщини буде визнаний недійсним на підставі рішення суду. Таким чином, цей учасник спадкових правовідносин закликатиметься до розподілу спадкового майна.

Отже, у даному випадку спочатку до процесу спадкування буде запрошуватися спадкоємець першої черги зі статусом непрацездатної особи, яка незалежно від змісту заповіту стане власником 1/3 частини спадщини. Після цього до процесу спадкування будуть закликані Н. Р. та К. Р., які набувають право власності по 1/3 частини спадщини кожний.

Таким чином, Білоцерківський міськрайонний суд Київської області у своєму рішенні задовольнив позовні вимоги Р.Д. про визнання заповіту недійсним у частині розподілу спадкового майна лише між спадкоємцями Н.Р. і К.Р.та визначив за Р.Д. право на обов'язкову частину у спадщині, яка складає 1/3 частину всієї спадкової маси, у порядку спадкування за законом після смерті Д.О., який помер 23.01. 2013 р. [2].

Третю групу суб'єктів спадкових правовідносин представляють службові та посадо-

ві особи, що сприяють спадкуванню, – нотаріуси, судді та ін.

Важливим моментом у юридичній практиці є вирішення питання щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини. Зустрічаються випадки, коли особа пропустила законодавчо встановлений шестимісячний строк для подання заяви, і постає питання, у яких випадках можливе здійснення такої процесуальної дії.

Судова практика щодо вирішення питання визначення спадкоємцеві додаткового строку, достатнього для подання ним заяви до нотаріальної контори про прийняття спадщини, вказує на те, що суди здебільшого вирішують це питання правомірно та відповідно до всіх положень чинного законодавства. Цивільним кодексом України, зокрема ч. 1 ст. 1270, встановлено строк для прийняття спадщини у шість місяців з часу її відкриття. Відповідно до ч. 3 ст. 1272 ЦК у разі визнання причини пропуску строку для прийняття спадщини поважними, суд може визначити для спадкоємців додатковий строк, який буде достатнім для подачі ними заяви про прийняття спадщини до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини [9]. Наприклад, поважними причинами можуть визнаватись: перебування спадкоємця у службі; тривала хвороба; перебування за кордоном; форс-мажорні обставини, що не залежали від волі спадкоємця тощо.

При цьому слід зазначити, що суду необхідно чітко вказати на сам термін, який він встановлює для прийняття спадщини. Також важливо визначити компетенцію судді, у разі прийняття рішення, щодо надання права для прийняття спадщини.

Так, суд першої інстанції при розгляді питання щодо поновлення строку для прийняття спадщини, у випадку його пропуску спадкоємцем, не має права на одночасне визнання за ним права на спадкове майно, оскільки внаслідок його поновлення спадкоємець отримує лише право на вчинення дій щодо прийняття спадщини, зокрема подання відповідної заяви про прийняття спадщини, а не відповідно право на отримання спадкової маси.

За наявності умов для звернення із заявою про прийняття спадщини (зокрема, до

закінчення встановленого законом строку для її подання) та одержання в нотаріальній конторі свідоцтва про право на спадщину вимоги про визнання права на спадщину розгляду в судовому порядку не підлягають. У разі відмови нотаріуса в оформленні права на спадщину особа може звернутися до суду за правилами позовного провадження. До компетенції суду віднесено тільки вирішення питання щодо поважності пропуску строку для прийняття спадщини та надання спадкоємцеві додаткового строку, достатнього для подання заяви до нотаріальної контори для прийняття спадщини. При цьому вирішення судом спору щодо визнання права власності в порядку спадкуванню, може відбуватися лише після звернення до нотаріальної контори з відповідною заявою.

Так, 16 травня 2013 року К. Н. звернувся до суду з позовом до Амвросіївського районного суду Донецької області про визначення додаткового строку для прийняття спадщини та визнання за ним права власності в порядку спадкуванню за законом. При цьому позивач вказував, що 12. 05. 2008 р. помер його батько. Після його смерті відкрилася спадщина у вигляді земельного пая, розташованого на території Кленівської сільської ради Амвросіївського району. На той час спадкоємцями померлого були дружина, сам позивач та його брат. 23.09.2010р. померла мати позивача, відповідно дружина спадкодавця. Вона за час життя фактично прийняла спадщину після смерті чоловіка, але юридично не оформила. Після смерті батька позивач та його брат не звернулися із заявою про прийняття спадщини, тому що спадщину у вигляді земельної ділянки фактично прийняла матір позивача і вона повинна була отримати свідоцтво про право на спадщину за законом. Але таке свідоцтво вона не отримала. Після смерті матері також залишилася спадщина у вигляді земельного пая, розташованого на території Кленівської сільської ради Амвросіївського району. Спадкоємцями на спадщину матері були позивач і його брат М.Н, який помер 21.10.2011р. На теперішній час позивач пропустив строк для прийняття спадщини після смерті брата. Вважає, що пропустив строк з поважних причин, оскільки його

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти визнання права на спадщину, також визначено коло суб'єктів спадкових правовідносин, враховуючи положення чинного цивільного законодавства України. Визначено порядок звернення до суду з метою отримання поновлення пропущеного строку для отримання спадщини.

матір, фактично прийнявши спадщину, померла. Після її смерті позивач не мав можливості оформити спадщину, тому що всі документи знаходилися у його померлого брата. Після смерті брата також не міг своєчасно прийняти спадщину через відсутність документів. На даний час пропустив строк для прийняття спадщини і просить надати йому додатковий строк для прийняття спадщини після смерті брата. Заслухавши позовні вимоги позивача, суд вважає за можливе визнати поважною причину пропуску з прийняття спадщини та надати позивачу двомісячний строк для подання заяви про надання додаткового строку [1].

З цього приводу в п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» вказується, що визначаючи спадкоємцеві додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини, суд не повинен вирішувати питання про визнання за ним права на спадщину. Спадкоємець після визначення йому додаткового строку для прийняття спадщини має право прийняти спадщину в порядку, встановленому ст. 1269 ЦК України, звернувшись до нотаріальної контори, після чого вважається таким, що прийняв спадщину [7].

Таким чином, враховуючи все вищезазначене, пропонуємо визначити спадкові правовідносини як суспільні відносини, що складаються в процесі переходу майнових і особисто-немайнових прав померлої особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців) у встановленому законом порядку та відповідно до всіх норм цивільного законодавства.

Крім того, практичний аспект є досить різнобічним та вимагає аналізу підзаконних актів для вирішення проблемних питань, що виникають стосовно порядку визначен-

SUMMARY

This article discusses the theoretical and practical aspects of the recognition of the right of inheritance, as defined range of subjects ancestral relationship, taking into account the current civil legislation of Ukraine. An order of appeal to the courts to obtain renew the deadline for inheritance.

ня спадкового майна між спадкоємцями.

Також вважаємо, що в цивільному законодавстві України мають місце прогалини у сфері спадкових правовідносин, і, на нашу думку, для їх усунення і вдосконалення положень книги шостої ЦК, необхідним є врахування, крім теоретичного аспекту вирішення проблемних питань, також і практичного, тобто аналізу судових рішень та узагальнень у сфері спадкування.

Література

1. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31684647>
2. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33046259>
3. Антимонов Б.С., Граве А.К. Радянське спадкове право. [Текст] – М., Госюриздат. 1955. – 34 с.
4. Егоров Н.Д. Наследственное правоотношение // Вестник ЛГУ. Право. 1988. Вып. 3. № 6. С. 70.]
5. Житлові права у спадкових правовідносинах : монографія / Н. Б. Солтис. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013. – 172 с. – (Наук. зб. «Академічні правові дослідження». Дод. до юрид. журн. «Право України» ; вип. 6).
6. Кунєєва В.А. Суб'єкти спадкових правовідносин: [Електронний ресурс] // <http://debaltssevo-rada.dn.ua/index.php/upravlinnia-iustytzii/315-spadkovi-vidnosunu>
7. Постанова Пленуму Верховного Суду від 30.05.2008 р. № 7 «Про судову практику в справах про спадкування» // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 6 (96). – С. 17–24
8. Спадкове право та процес. Посібник / Гушчін В.В., Дмитрієв Ю.А. – 2-е вид., перероб. та доп. – М.: Вид-во «ЕКСМО», 2005. – 53 с.
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.